

Aspekti

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 321.74(497.1)+329.15(497.1)+342.5

Partijska država ili socijalistička pravna država

Zdravko Tomac

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Promjene jugoslavenskog kriznog stanja, osim drugih, imaju svoje preduvjete i u: (1) demokratizaciji političkog života i afirmiranju odgovorne javne rasprave; (2) napuštanju društvenih programa koji svoje izvore ali i ciljeve nalaze u prošlosti svodeći se tako na nacionalističke projekte bez korespondencije s budućnošću; (3) dosljednom odvijanju političke partije od države, odnosno, stvaranju preduvjeta za izgradnju moderne socijalističke pravne države i tržišne privrede.

Osvrnut ću se na tri grupe problema:

1. Želim govoriti o odgovornosti intelektualaca za daljnju sudbinu Jugoslavije i o potrebi jedinstvene borbe za uvažavanje dostojanstva čovjeka u iznošenju svojega mišljenja;
2. O sukobu prošlosti i budućnosti, o opasnosti da prošlost predodređuje budućnost /i opasnosti da mrtvi sahrane žive;/
3. O potrebi prevrednovanja svih vrijednosti i donošenja jugoslavenskog programa modernizacije i razvoja Jugoslavije.*

Pledoaje za demokraciju

Sve je jasnije da se danas u Jugoslaviji radi o oštrom sukobu demokratskog koncepta i nedemokratskog koncepta raspleta krize, s tim da se i jedan i drugi koncept nastoje prikazati demokratskim, a onaj drugi nedemokratskim. Namjerno se zamjenjuju teze pa je konfuzija velika. Zbog toga je odgovornost intelektualaca još veća jer su dužni objasniti o čemu se radi i jer su dužni pokrenuti jedinstvenu jugoslavensku borbu za istinsku demokraciju i etiku javne riječi. Danas kada je unosno, probitačno i popularno lažnim radikalizmom nuditi obećanja bez pokrića, kada je sve više onih

* Izlaganje na okruglom stolu »Politološka analiza aktualnih političkih procesa u Jugoslaviji«. Fakultet političkih nauka, Zagreb, 13. 10. 1988. godine.

koji svoju afirmaciju traže u rušenju svega što smo u proteklim desetljećima ostvarili, kada su iz dana u dan sve više na djelu sve bučnije snage koje žele silom i galamom i raznim diskvalifikacijama ušutkati i zaplašiti sve one koji imaju svoje poglede i mišljenja suprotna njihovima, potrebno je odlučno braniti i obraniti pravo svakog čovjeka da slobodno i odgovorno iznosi svoje stavove i mišljenja o svim pitanjima i temama.

Pravo je i dužnost intelektualaca da sumnjaju u sve vrijednosti, da kritiziraju, da sve vrijednosti dovode u pitanje, da otkrivaju uzroke i predlažu nova rješenja, da o svima i svakome govore kritički, ali i da u tom govoru o drugima i sebi brane i obrane dostojanstvo čovjeka i pravo na drugačije mišljenje svakoga, a osobito onoga tko od njih drugačije misli. Međutim, istovremeno se moramo boriti i izboriti ne samo za slobodu kritike nego i za etiku javne riječi i za odgovornost javne riječi. U nas postoje dvije krajnosti. *Prvo*, sve su jače tendencije ušutkivanja svih onih koji misle drugačije od pojedinih vladajućih struktura, sve su brojniji primjeri prozivanja ljudi i suđenja bez suda i mogućnosti obrane, odnosno sve su više nažalost a posebno u pojedinim dijelovima Jugoslavije, u upotrebi »galske« metode presuđivanja. Prema pričanju Cezara, u jednom galskom narodu bio je običaj da svatko tko daje neki novi prijedlog mora stajati s uštom oko vrata, da bi bio likvidiran na licu mjesta ako se publici ne bi svidio njegov prijedlog. Kako su takve »galske« metode u kojima je pljesak ili zvižduk mase jedini kriterij vrednovanja koncepcija, prijedloga pa i kriterij političke likvidacije ljudi na djelu, potrebno je stvoriti jugoslavensko javno mnijenje s ciljem obrane prava svakog čovjeka da djeluje prema svojim etičkim opredjeljenjima, da javno i odgovorno iznosi svoje poglede i kritike. Moramo se suprotstaviti diskvalifikacijama i presudama bez prava na obranu, moramo onemogućiti praksu koja se širi da se količinom buke i organiziranim prozivanjem utvrđuje krivica čovjeka bez mogućnosti da se brani i obrani.

Drugo, intelektualci istovremeno moraju ustati i protiv zloupotrebe javne riječi, moraju se suprotstaviti nažalost brojnim primjerima da svi u jednoj sredini isto misle jer, čim svi isto misle, znači da nitko ne misli ili da samo jedan misli. Moramo se suprotstaviti praksi da se i na stručne i znanstvene skupove dolazi s unaprijed formuliranim stavovima, svojim »istinama« koje se brane svim sredstvima, moramo se suprotstaviti skupovima istomišljenika i metodama pretvaranja znanstvenih rasprava u ideološke rasprave u kojima se upotrebljavaju i zloupotrebljavaju samo oni argumenti koji idu u prilog unaprijed utvrđenim vlastitim stavovima. Obrazovan čovjek može uvijek pronaći dovoljno argumenata za obranu svake koncepcije i teze. Ako to ne može, znači da nije dovoljno obrazovan. Međutim, onog momenta kada znanstvenik počne prešućivati argumente protiv određene koncepcije i teze, praviti selekciju argumenata i činjenica uzimajući u obzir samo one koji mu odgovaraju, pretvara se iz znanstvenika u političara a često i politikanta. U takvoj navodnoj obrani vlastitih užih, u pravilu nacionalnih interesa navodni nacionalni interes pretpostavlja se istini. Moramo samokritički priznati da su mnogi navodno znanstveni skupovi u Jugoslaviji često više skupovi političara gdje se ne traži istina i jugoslavenska sinteza, nego se vodi politička borba u kojoj se želi pobijediti i nametnuti uže interese kao opće.

U tom kontekstu često se kao »opći« i »jugoslavenski« nude i nameću vrlo uski interesi određenih sredina.

U vrijeme kada se u Jugoslaviji mnogo govori o jedinstvu, kada se šalju brojni telegrami i apeli u kojima se u pravilu od drugih traži da se ponašaju u skladu s tim aplima, umjesto još jednog takvog apela drugima, neka naša današnja rasprava i ono što predlažemo i kako radimo bude stvarni apel i doprinos težnji da u ovim teškim trenucima Jugoslavije pobijede tolerancija i razum, odnosno neka naša rasprava bude doprinos stavljanju u pogon u Jugoslaviji svih sredstava za hlađenje umjesto daljnjeg raspirivanja emocija, strasti, iracionalizma i podjela.

Sudbina je znanstvenog radnika da preispitava sve postojeće vrijednosti i da ih nastoji osporiti. Međutim, s obzirom da je znanstvena istina relativna, da ona vrijedi samo dotle dok se ne ospori, znanstveni radnik mora biti u stanju da se na temelju novih argumenata i činjenica odriče određenih istina i teorija u koje je do otkrivanja novih činjenica apsolutno vjerovao. U tom kontekstu moramo priznati da je jugoslavenska kriza dovela u pitanje mnoge ideale i vrijednosti pa i teorije u koje smo duboko vjerovali. Baš zbog toga, ako želimo ostati znanstvenici, dužni smo se odricati svih onih teorija i ideala koje nove činjenice i praksa dovode u pitanje. Dužni smo ne samo pristati nego i sami pokrenuti proces prevrednovanja svih vrijednosti upravo s ciljem stvaranja programa savladavanja krize. Moramo bez ikakvih predrasuda, mirno, staloženo, argumentirano otvoriti raspravu o svim pitanjima, moramo politološki analizirati političke procese i doprinijeti stvaranju programa savladavanja krize.

O sukobu prošlosti i budućnosti

Borba između prošlosti i budućnosti, borba između progresa i konzervativizma, borba za novu društvenu organizaciju s koncepcijama prošlosti i povratka u prošlost razbuktava se i širi u jugoslavenskom društvu ne samo iz dana u dan nego iz sata u sat. Kriza jača konzervativne snage, ona nas svakodnevno upozorava da se ljudi bez budućnosti okreću prošlosti te prijeti opasnost da mrtvi pokopaju žive.

Čuvari tradicija, oživljavanje nacionalnih mitova, zagovornici nacionalnog pomirenja i nacionalne homogenizacije, koji se okreću prošlosti, tradiciji, koji viču »hoćemo gusle i tambure«, koji nose nacionalne simbole i ambleme, nacionalne svece i svetinje, koji padaju u histeriju i emocionalni iracionalizam videći krivca u drugom narodu i narodnosti, iz dana u dan sve više kriterij nacionalnog i prošlosti stavljaju ispred kriterija efikasnosti, racionalnosti, reforme, modernizacije i mobilizacije za veću proizvodnju i modernu organizaciju rada, čime onemogućavaju provođenje privrednih i društvenih reformi. Opće je poznato da je glavni uzrok naše krize upravo u nepostojanju moderne organizacije društvenog rada, tržišnog društva. To potvrđuje i podatak da je danas u Jugoslaviji potrebno uložiti četiri puta više sredstava za novi dinar dohotka nego u razvijenom svijetu. Također je opće poznato da nema izlaska iz krize ukoliko se u Jugoslaviji ne uspostavi nova društvena organizacija koja će omogućiti da se kao primarni kriterij uspostavi kriterij efikasnosti i racionalnosti kako bi se svakom pojedincu omogućilo da živi od rezultata rada koji se mjeri u konkurenciji

na tržištu. Dakle, bez tržišnog reguliranja ekonomskih odnosa, bez moderne organizacije društvenog rada, bez pravne države koja garantira ne samo iste legalne uvjete svim robnim proizvođačima nego i silom onemogućuje kršenje prava i pravila koji daju jednake šanse svim proizvođačima i građanima, nije moguće ostvariti programe izlaska iz krize. Međutim, upravo zbog okretanja prošlosti i stavljanja u prvi plan nacionalnog kriterija i nacionalnog interesa umjesto modernizacije i uspostavljanja kriterija efikasne i racionalne organizacije rada iz dana u dan suprotno načelnim opredjeljenjima, širi se politički voluntarizam i negiranje ustavosti i zakonitosti i pravne države. Šire se prostori za donošenje odluka na osnovi političke volje, odnosa snaga u političkim rukovodstvima, a sužava se mogućnost i praksa donošenja odluka na osnovi pravila pravnog mehanizma i demokratske procedure u legalnim i legitimnim organima. Zbog svega toga sve više se rješenja za krizu traže u povratku u prošlost. Umjesto jačanja legalnosti i legitimnosti, umjesto aktivnosti na stvaranju uvjeta za modernu i efikasnu organizaciju društvenog rada, umjesto preferiranja kriterija efikasnosti i racionalnosti, umjesto okretanja budućnosti, u nas sve više i potpunije dominira nacionalni pristup koji kao vrhunski kriterij nasuprot racionalnosti, efikasnosti i novoj društvenoj organizaciji rada nameće kriterije tradicije, nacije, religije, prošlosti. Nacionalizam, tradicija i prošlost žele vladati sadašnjosti i budućnosti i sve više odbijaju primat kriterija efikasnosti, racionalnosti i modernizacije te ukupnu društvenu organizaciju i život zajednice podređuju kriteriju prošlosti i nacionalnih vrijednosti.

Mijenjajući iz dana u dan odnos snaga u korist prošlosti, tradicionalnog i nacionalističkog, takve tendencije ne samo da onemogućuju reforme nego objektivno jačaju sve nacionalizme. U našoj višenacionalnoj zajednici u kojoj živi šest naroda i brojne narodnosti s velikim razlikama u tradiciji, religiji, jeziku, kulturi, stupnju privrednog razvoja, društvenoj i klasnoj strukturi, standardu života itd. stavljanje kriterija prošlosti, tradicije i jedne nacije ispred kriterija efikasnosti, racionalizacije i modernizacije prijeti ne samo još većom krizom i nazadovanjem nego i velikim nacionalnim sukobima.

Zato, da mrtvi ne bi sahranili žive, da prošlost koliko god slavna i vrijedna poštovanja bila, ne bi pobijedila budućnost, potrebno je prevrednovanje svih vrijednosti, potrebni su cjeloviti programi reforme koji će osigurati realan program modernizacije Jugoslavije i otkloniti mnoge zablude o putevima izgradnje socijalizma.

Kao prilog otvaranju takvih rasprava i traženju jugoslavenskog jedinstva oko koncepcije izrade novog Ustava po mjeri budućnosti, o čemu sam u posljednje dvije godine u više navrata opširno govorio i pisao, kao povod za našu raspravu, želim izložiti nekoliko teza o problemima koji su bitni za izradu takvog programa.

O mogućnosti modernizacije Jugoslavije

U Jugoslavenskom društvu postignut je dosta visok stupanj načelne suglasnosti o pravcima reforme ekonomskog sistema, ali su se otvorila mnoga načelna pitanja uklađenosti reforme ekonomskog sistema s temeljnim vrijednostima društvenog sistema i naše socijalističke revolucije, kao i neka

nova načelna pitanja modela države i političkog organiziranja u uvjetima tržišnog društva. Dakle, u Jugoslaviji je dosta urađeno u koncipiranju novog ekonomskog sistema tržišnog društva, u omogućavanju multivlasničkog sistema, otvaranju prostora za novu društvenu organizaciju rada. Međutim, vrlo je malo, čak i na načelnoj teorijskoj razini, raspravljano o tome što sve treba promijeniti u modelu političkog sistema da bi politički sistem, umjesto da bude kočnica provođenju novog ekonomskog sistema, stvorio pretpostavke za njegovo efikasno funkcioniranje.

Od mnogobrojnih problema koje će trebati rješavati osvrnut ću se na nekoliko ključnih, o čijem rješavanju, po mom mišljenju, ovisi sudbina i perspektiva rekonstrukcije modela socijalističkog samoupravljanja u cjelini, kao i uspješnost otklanjanja glavnih uzroka dugotrajne krize i nefunkcioniranja našeg sistema.

Središnji problem bez čijeg rješavanja nije moguće uspostavljanje tržišnog privređivanja i efikasne i racionalne organizacije rada jest problem raskidanja s partijskom državom i prijelaz u potpunosti na socijalističku pravnu državu. Istine radi treba reći da je u nas, osobito na teorijskom planu, a u određenoj mjeri i u normativnom ustavnom sistemu, dosta urađeno na transformaciji partijske u socijalističku pravnu državu. Glavni je problem u tome što ta transformacija nije dosljedno izvedena niti teorijski, još manje ustavnopravno, a najmanje u praksi, što i dalje postoji sistem kombinacije partijske i pravne države tako da u nizu oblasti partijskog rukovodstva direktno donose odluke umjesto legalnih i legitimnih državnih organa. Odmah treba dodati da zahtjev za uspostavljanjem socijalističke pravne države i zahtjev za raskidanjem s ostacima modela partijske države ne znači ukidanje u revoluciji izbornog prava i dužnosti Saveza komunista Jugoslavije da i dalje bude vodeća idejna snaga i garant izgrađivanja i ostvarivanja tekovina revolucije. Nema niti jedne suvremene zemlje u svijetu koja funkcionira kao moderna zemlja bez političke partije ili političkih partija. Naša orijentacija na proces uspostavljanja bezpartijske demokracije dugoročno je rješenje, što opet ne znači da ga već danas u određenim elementima, koliko je to realno, ne treba ostvarivati. Međutim, očito je da će još dugo, s obzirom da postojeći stupanj razvoja jugoslavenskog društva stvara brojne klasne i druge sukobe i proturječnosti, biti potrebno da Savez komunista Jugoslavije postoji i djeluje u određenim elementima i kao politička partija. Dakle, dilema nije u tome da li nam u ovoj etapi razvoja treba Savez komunista Jugoslavije ili ne treba, nego u tome kako onemogućiti da vlada direktno umjesto legitimnih i legalnih institucija sistema odnosno kako promjenama osigurati da svoju ulogu ostvaruje putem i preko socijalističke pravne države.

Međutim, mislim da je potrebno upotrebljavati pojam socijalistička pravna država kako bi se i nazivom pokazalo da je to pravna država kojoj je zadatak da osigurava reproduciranje i ostvarivanje socijalističkog sistema i njegovih temeljnih vrijednosti. Poznato je iz povijesti da model pravne države može biti efikasno sredstvo ostvarivanja političkih sistema neravnopravnosti, i to ne samo ekonomske nego i političke, vjerske i nacionalne. Ako bismo ostali samo na pojmu pravna država, kao što to neki autori čine, kroz taj pojam mogli bi se izraziti zahtjevi za promjenama političkog siste-

ma koji bi značili napuštanje njegovih socijalističkih temelja i temelja socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

Za uspostavljanje socijalističke pravne države potrebno je radikalnim promjenama u sistemu osigurati primjenu slijedećih principa:

— samo država i njeni legalni i legitimni organi Ustavom dobivaju pravo na upotrebu nasilja — putem političke vlasti. Svi organi vlasti biraju se tajnim neposrednim izborima uz obavezu više kandidata. Uspostavlja se kontrola javnosti nad radom svih organa države. Ukidaju se svi organi i tijela izvan ustavnih institucija države koji su imali pravo da odlučuju umjesto ili zajedno s državnim organima. Cijeli politički sistem organizacije vlasti gradi se od čovjeka pojedinca i sve institucije su mu odgovorne;

— samoupravni organi donose odluke bez primjene političke vlasti na osnovi dobrovoljnosti, suglasnosti, solidarnosti. Na samoupravni način i putem samoupravnih organa ne mogu se donositi odluke koje imaju karakter državne vlasti;

— djelatnost svih subjekata od individue (radnog čovjeka i građanina) do države regulirana je samoupravnim normativnim aktima i zakonima koji su prema svima u načelu isti. Državni organi jedino imaju pravo da primjenjuju političku vlast prema onima koji ne provode obaveze utvrđene samoupravnim normativnim aktima i zakonima. Zato svi samoupravni normativni akti moraju biti u skladu s Ustavom i zakonom, i pravo je državnih organa da to osiguravaju;

— uspostavlja se jednakost građana bez obzira na vjerska, politička, nacionalna ili druga specifična obilježja, uspostavlja se suverenost i univerzalnost zakona.

U takvom modelu sve odluke donose se u legalnim i legitimnim institucijama, a ne u političkim tijelima. Sve odluke donose se na osnovi prava i pravne norme po utvrđenoj proceduri, a ne na osnovi odnosa snaga i vladajuće političke volje.

Komunistički pokret u svom povijesnom razvoju, a osobito u organiziranju konkretnih modela političkog sistema socijalizma, napravio je veliku grešku kada se odlučio da napusti pravnu državu, da pomete metlom civilizacijske tekovine političke demokracije i uspostavi diktaturu političke volje, koja je pokušavala mimo modela pravne države, polazeći od revolucionarnih ciljeva, uspostaviti novi poredak. Sazrijeva shvaćanje u svim socijalističkim zemljama, negdje više negdje manje, da se moraju vratiti na pravnu državu, da se moraju napustiti sistemi vlasti u kojem politička partija vlada direktno a ne preko pravne države. Bez obzira na dobre želje i ispravne deklaracije socijalistički sistemi nisu u praksi riješili ni nacionalno pitanje jer se ono u praksi ne može riješiti bez funkcioniranja pravne države i jednakosti svih bez obzira na politička opredjeljenja, nacionalnu ili drugu pripadnost.

U dnevniku iz 1877. godine, dakle prije više od stotinu godina, Dostojevski, pisac i mudrac, jedan iz plejade velikana svjetske civilizacije, analizirajući Tolstojevo shvaćanje dobra i zla u romanu *Ana Karenjina* izrekao je nekoliko misli o ljudskoj krivici i zločinu, o ljudskoj duši i karakteru

Dostojevski kaže da se uređivanje odnosa među ljudima u društvu rješava na dva načina:

1. putem zakona, odnosno pravne države, te između ostalog kaže:

»Zakon je dat, napisan, formulisan, sastavljan hiljadama godina. Zlo i dobro su određeni i izmereni, stepen i veličinu određivali su istorijski mudraci čovječanstva neumornim radom na ljudskoj duši i najvišom naučnom razradom stepena sjedinjujuće snage čovječanstva u zajedničkom životu. Zapoveda se slepo poštovanje tog utvrđenog zakona. Ko ga ne bude poštuovao, ko ga prekrši, taj plaća slobodom, imovinom, životom, plaća bukvalno i na neljudski način. Znam — da je to slepo, i neljudski, nemoguće, ali pošto drugog izlaza nema treba se držati onoga što je napisano i to držati se bukvalno i neljudski; da nije toga — gore bi bilo.«

2. Drugo rješenje je suprotno, ono negira zakon i pravnu državu. »Da bi nestali zločini i ljudska krivica«, piše Dostojevski, »treba da nestanu ne-normalnosti društva i njegovog uređenja. Pošto je rešenje postojećeg stanja stvari dugo i beznađežno, a i lekova nema, onda treba srušiti čitavo društvo i očistiti stari poredak kao metlom, zatim sve iznova početi na drugačijim, još nepoznatim načelima.«

Moderno društvo koje i Jugoslavija mora postati konstituira se na efikasnosti kao izrazu mjerljivog rezultata svakog u društvenom radu. Zbog toga moderno društvo traži da se uklone sve druge podjele i svi drugi kriteriji u raspodjeli i prisvajanju osim kriterija rezultata rada. To traži ukidanje svih posebnih prava i podjela po političkoj pripadnosti, nacionalnoj, vjerskoj, to traži da ista pravila vrijede za svakoga, to traži jednakost šansi. Dakle u modernom društvu individuu pokreću njeni interesi, oni su cilj njegovog djelovanja, a društvo služi kao okvir u kojem svaka individua može više ili manje, bolje ili lošije, ostvarivati svoj interes.

Za naše društvo, ako želi ostati samoupravno socijalističko, postavlja se i dodatni problem koji u uspostavljanju tržišne privrede i pravne države treba riješiti. To je problem ugrađivanja u sistem kriterija i vrijednosti koji će osigurati reproduciranje samoupravnih socijalističkih proizvodnih odnosa, koji će osigurati da tržišna privreda bude faktor i sredstvo širenja samoupravnih odnosa i ostvarivanja interesa radničke klase, a socijalistička pravna država instrument ostvarivanja i širenja i socijalističke samoupravne demokracije i ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti. Ovo je potrebno naglasiti jer se i u propagiranju tržišne privrede i pravne države nude i modeli koji znače i napuštanje socijalističkog samoupravljanja i socijalističke demokracije i povratak na razne forme kapitalističkog, parlamentarnog i višepartijskog sistema.

IV

Jugoslavensko je društvo, kao i svako suvremeno društvo, pluralističko. Novim ustavnim promjenama pluralizam interesa i pluralističko raslojavanje još će se više potencirati. Promjene u koncepciji društvenog vlasništva, promjene u sistemu vlasništva u cjelini i prijelaz na multivlasnički sistem čak i konkurenciju vlasničkih sistema otvaranje mogućnosti da se uređiva-

i stiće ne samo na bazi rada nego i ulaganjem vlastitih i grupnih sredstava još će više socijalno diferencirati jugoslavensko društvo. Tržišna privreda će još više tjerati svakog pojedinca da se bori svim sredstvima za ostvarivanje vlastitih interesa. Tržište će još više otvoriti prostor za razvoj sposobnih, a još ga više suziti za život nesposobnih.

U takvim uvjetima sve se češće postavlja i slijedeće pitanje: može li model tržišnog društva i socijalističke pravne države funkcionirati u uvjetima političkog monizma odnosno u uvjetima sprečavanja nužnosti izražavanja političkog pluralizma putem dvopartijskog ili višepartijskog sistema.

O tom problemu koji je sve do nedavno bio tabu tema danas postoje različita mišljenja. Uz rizik pojednostavljivanja moguće je govoriti o slijedeće tri prevladavajuće tendencije:

1. Jugoslavensko društvo jest pluralističko. Jugoslavenski politički sistem socijalističkog samoupravljanja upravo treba omogućiti izražavanje pluralizma interesa. Takvu koncepciju dosljedno je razradio Edvard Kardelj i ona je kao platforma usvojena na XI. kongresu Saveza komunista Jugoslavije. Suština je te koncepcije u tome da se različiti interesi slobodno izražavaju i konstituiraju u svim institucijama sistema, posebno na mjestu rada, mjestu stanovanja i u društveno-političkim organizacijama i društveno-političkim zajednicama te da se samoupravnim sporazumijevanjem, društvenim dogovaranjem i delegatskim sistemom sučeljavaju i u demokratskoj konfrontaciji usklađuju. Osnovna ideja je u tome da se pluralizam interesa izražava i ostvaruje izravno u institucijama delegatskog sistema, a ne posredovanjem jednopartijskog, dvopartijskog ili višepartijskog sistema. Iz takve koncepcije proizlazi, logično, i koncepcija da se različiti politički interesi ne moraju obavezno rješavati putem formiranja posebnih političkih partija, a niti posredovanjem jednopartijskog sistema. U tom kontekstu Kardeljev model socijalističkog samoupravljanja i delegatskog sistema je model izrađivanja bezpartijske demokracije u kojem Savez komunista Jugoslavije sve više umjesto rukovodeće snage i jednopartijskog sistema postaje vodeća idejna snaga i, kako Kardelj kaže, sve više ima ulogu koju u sistemu ima nauka i društvena svijest. Na osnovi takve koncepcije Savez komunista i svojom reformom morao bi prestati biti rukovodeća snaga koja djeluje kao vlast u ime klase i koja državu pretvara u svoju transmisiju. Treba reći da je cijela Kardeljeva koncepcija logično izvedena iz osnovnih načela Ustava iz 1974. godine i koncepcije društvenog vlasništva i udruženog rada. Mijenjanje koncepcije udruženog rada i transformacija vlasničkog sistema očito zahtijevaju da se cijeli model preispita i prilagodi novim uvjetima.

2. Postoje mišljenja da koncept tržišnog društva i pravne države nije moguć bez političkog pluralizma i višepartijskog sistema. U tom smislu navodi se, na primjer, da ostajanje na jednopartijskom sistemu u uvjetima demokratizacije i slobodnog izražavanja različitih interesa koji u jugoslavenskom društvu s njegovim brojnim proturječnostima imaju i klasni karakter dovodi do ilegalnog formiranja političkih partija. Kako jugoslavensko društvo, prema tim kritičarima, ne dozvoljava političko organiziranje na bazi klasnih interesa, na bazi socijalne raslojenosti i različitih političkih pogleda odnosno kako legitimno priznaje i štiti nacionalne interese i omogućava njihovu institucionalnu zaštitu kroz sistem da je logično da su se u

okviru jednopartijskog sistema u praksi u republikama i pokrajinama konstituirale takve razlike u Savezu komunista da se može govoriti o posebnim političkim programima pa i o elementima konstituiranja posebnih političkih partija. Tvrdi se da je samo putem otvaranja prostora za politički pluralizam u Jugoslaviji moguće suzbijati tendencije nacionalne homogenizacije i političkog organiziranja na osnovi nacionalne pripadnosti. Prema toj koncepciji potrebno je otvoriti mogućnosti političkog organiziranja na osnovi klasne i socijalne opredijeljenosti jer je to u našim realnim uvjetima jedino moguće sredstvo suzbijanja sadašnjih tendencija u kojima nacionalno postaje kriterij političkog organiziranja i djelovanja.

3. Postoje brojni prijedlozi koji uvažavaju primjedbe da bi višepartijski sistem doveo također do prvenstveno nacionalnog organiziranja putem nacionalnih partija, te se zbog toga predlaže formiranje dvopartijskog sistema. Osnovna ideja pokušava u našim realnim uvjetima izraziti potrebu postojanja političke konkurencije i u funkcioniranju države. Prema tim mišljenjima tržišno društvo nije moguće bez konkurencije, slobodnog izbora i različitih političkih programa. Zastupnici dvopartijskog sistema također smatraju da nema mogućnosti realne kontrole funkcioniranja državne vlasti u jednopartijskom sistemu te da se ne može ostvariti ni odgovornost nosilaca javnih funkcija. Zbog toga predlažu da pred Savez komunista Jugoslavije kao druga partija postoji transformirani Socijalistički savez ili umjesto njega Savez socijalista Jugoslavije. Dakle obe političke partije u temeljnim pitanjima društvenog uređenja ne bi se razlikovale nego bi u okviru ustavnog sistema socijalističkog samoupravljanja nudile odgovarajuće konkretne programe te jedna drugu kontrolirale i onemogućavale birokratizam i monopol vlasti vladajućeg jednopartijskog sistema.

Jasno je da se o ovom problemu moraju otvoriti svestrane teorijske rasprave koje će, polazeći od konkretnih uvjeta razvoja socijalističkog samoupravljanja u Jugoslaviji, odabrati jedan od modela. Vjerojatno bi najlošije rješenje bilo da se, zbog krize, odustane od sva tri navedena modela i da se vratimo na klasičan model jednopartijskog sistema i državnog socijalizma, u kojem partijsko rukovodstvo odlučuje o svim bitnim pitanjima i u kojem je politička volja jača od prava. Dugotrajno nerješavanje uzroka krize u Jugoslaviji jača upravo takvu tendenciju.

Iz svega rečenog proizlazi slijedeća dilema: da li tražiti realne puteve rekonstrukcijom sistema razvoja socijalističke demokracije i ostvarivanja pluralizma interesa putem dogradnje delegatskog sistema i kroz delegatski sistem ili napustiti model delegatskog sistema i izgrađivanja bezpartijske demokracije i vratiti se na parlamentarni sistem i sistem političkog pluralizma? Ovdje treba upozoriti na poznatu Kardeljevu izjavu da parlamentarni sistem ne može uspješno funkcionirati u jednopartijskom sistemu, da on zahtijeva dvopartijski ili višepartijski sistem, ali i na izjavu da delegatski sistem socijalističke demokracije ne može funkcionirati u uvjetima jednopartijskog sistema, ali niti dvopartijskog ili višepartijskog sistema, jer se u delegatskom sistemu različiti interesi ne ostvaruju posredovanjem političkih partija nego neposrednim izražavanjem i usklađivanjem. U sadašnjoj jugoslavenskoj situaciji nalazimo se na križanju kada se treba odlučiti hoćemo li se vratiti na parlamentarni sistem političkog pluralizma, hoćemo li ostati

na sistemu političkog monizma ili ćemo ugraditi u delegatski sistem sve civilizacijske tekovine demokracije uključujući i pravnu državu, i oblike političke konkurencije u izborima putem različitih programa, tržišnu privredu kako bismo stvarali pretpostavke za bespartijsku demokraciju kako se utjecaj radnog čovjeka na odlučivanje u sistemu ne bi svodio na čin izbora i glasanja, odnosno na biranje nekoga tko će odlučivati umjesto njega. Međutim, postavlja se i pitanje o kojem treba diskutirati: što je bit demokratizacije jugoslavenskog društva i na koji način se može jugoslavensko društvo u sadašnjim uvjetima demokratizirati? Je li bit demokratizacije u promjenama koje će osiguravati da radni čovjek odlučuje o uvjetima, sredstvima i rezultatima rada, da slobodno izražava svoje interese i da se oni putem delegatskog sistema usklađuju ili je bit demokratizacije u stvaranju uvjeta za pluralističko političko organiziranje jugoslavenskog društva.

Zdravko Tomac

PARTY STATE OR SOCIALIST LEGAL STATE

Summary

The presuppositions for the resolution of the Yugoslav crisis lie, among other things, in: (1) the democratization of the political life and the promotion of a responsible public debate; (2) abandonment of the social programmes that find both their roots and aims in the past being thus reduced to the nationalist projects that have no relation to the future; (3) consistent separation of the political party and the state and the creation of the basic prerequisites for the development of a modern socialist legal state and market economy.